

Haçettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

**CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

Yıl 3. Sayı 5. Bahar 2007

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin

II. Wilhelm'e Sundukları Bir Mektup

Bayram SOY

Kırıkkale Üniversitesi

SOY, Bayram, İttihad ve Terakki'nin II. Wilhelm'e Sundukları Bir Mektup. *CTAD* Yıl 3, Sayı 5 (Bahar 2007), 19-34.

19. yüzyılın son on yılında II. Abdülhamid'in idaresine muhalefet hareketi olarak ortaya çıkan İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin amacı, 1878'de tatil edilen Meclis-i Mebusan'ı tekrar açmak, 1876 Anayasası'na işlerlik kazandırmak ve bunun için gerekiyorsa padişahı tahttan indirmektir. Cemiyet bu hedefleri doğrultusunda destek sağlamak amacıyla Avrupa'nın büyük devletleri nezdinde de girişimlerde bulundu. 1898 yılının sonlarında Alman İmparatoru II. Wilhelm, Kudüs'te açılışını yapacağı bir Alman Protestan Kilisesi (*Erlöserkirche*) vesilesiyle plânlanan ikinci Doğu seyahati sırasında bir süre İstanbul'a da uğrayacaktı. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Cemiyet II. Wilhelm'e, yani Avrupa'nın en otokrat devletlerinden biri olan Almanya ve onun kayserine, kendi liberal amaçları için destek isteyen bir mektup sundu. Fakat bu dönemde hızla gelişen Osmanlı-Alman ilişkileri ve Osmanlı topraklarında elde edilen imtiyazlar sebebiyle Almanlar, olumlu gidişatı sekteye uğratmamak için bu mektuba herhangi bir cevap vermediler.

Anahtar kelimeler: İttihad ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamid, II. Wilhelm, Osmanlı Devleti, Almanya.

SOY, Bayram "A Letter Presented to Wilhelm II in 1898 by the Committee of Union and Progress. *CTAD* Year 3, Number 5 (Spring 2007), 19-34.

The aims of the Committee of Union and Progress, which emerged during the last decade of the 19th century as an opposing movement against the rule of Abdülhamid II., were reopening the Parliament which was suspended in 1878, to process the Constitution of 1876 and in order to achieve these, dethroning the Sultan if needed. The Committee has also attempted to gain the support of the European Great Powers in reaching their goals. At the end of 1898, Wilhelm II, the German Emperor, was going to stay in Istanbul for a while, during his second eastern journey, which was planned by means of the inauguration of a German Protestant Church (*Erlöserkirche*) in Jerusalem. By using this opportunity, the Committee presented a letter to Wilhelm II, namely to Germany, one of the most autocratic state of Europe

and her Emperor, demanding support for their liberal aims. But the Germans, because of rapidly developing Germano-Ottoman relations at that time and concessions gained in the Ottoman territories, for not to harm the course, did not reply by any means.

Key words: The Committee of Union and Progress, Abdulhamid II, Wilhelm II, Ottoman Empire, Germany.

Giriş

Tarih çalışmalarından beklenen objektiflik, adeta Kaf dağındaki Anka kuşunu görmek gibidir. Bu bağlamda, Türkiye'deki tarih çalışmalarının da objektif, ideolojiden bağımsız yapıldığını ileri sürmek fazla iyimserlik olur. Türkiye'de üzerinde çalışılan bazı konular bu arıza ile daha fazla malûldür. Bunların başında ise, II. Abdülhamid (1876-1909) ile İttihat ve Terakki Cemiyeti¹ ve onun mensuplarını ele alan konuların geldiği bir gerçektir. Meselâ II. Abdülhamit, tarih yazıcılığında “Kızıl Sultan”², “müstebit”³, “Ulu Hakan” gibi itham ve vasıflar arasında gidip gelmektedir. Bunların tamamının ideolojik⁴ yakıştırmalar olduğu açıktır.

¹ Cemiyet'in, kuruluşundan itibaren *İttihad-ı Osmanî, Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti* (Selânik'teki *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti* de bir süre sonra bu adı kullanmaya başladı) ve nihayet II. Meşrutiyet'in ilânından sonra *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti/Fırkası* adıyla anıldığı bilinmektedir. Bu çalışmada Cemiyet, en bilinen adıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak zikredilecektir.

² II. Abdülhamid'i “Kızıl Sultan” olmakla itham edenler, farkında veya değil, onun bir “Ermeni katili” olduğunu da peşinen kabul etmektedirler. Çünkü padişahın bu “unvan” ile anılması Ermeni hâdiselerinin Avrupa'da bulduğu yankı sonucunda Fransızların yakıştırmasıyla olmuştur.

³ İlber Ortaylı, kavramların dahi, değişen siyasi ortamda nasıl anlam kaymalarına uğrayabileceğini, “istibdat”ı izah ederken şöyle ortaya koyuyor: “Ali Paşa'nın Bab-ı âli'de kurduğu otoriter yönetimden nefret edenler 'istibdat'tan söz etmeye başlamışlardı. İstibdat sözü 'despotisme' karşılığı kullanılır olmuştu. Oysa daha elli yıl önce bir Osmanlı efendisi için 'istibdat' İslâm ülkesindeki bir yöneticinin olağan yönetimini ifadede kullanılabilecek bir sözdü. İslâmcı siyasal kuramda *istibdat* terimi güçlü ve doğru yönetimle özdeşdir. [* simgeli dipnot: İstibdat Lâtinlerin *dictator*'u gibi güçlü yönetimi ifade eder. *Tyrannie* karşılığı olan *zulüm* ve *zalim* gibi kavramlardır.] Şeyhülislâm Mehmet Ziyaüddin Efendî'nin verdiği, Sultan Abdülhamid'in ha' [ha'] fetvasında istibdat suçlaması yoktu. İstibdat sözünü *Genç Türk* politikacıları kullanıyordu. Tanzimat reformları Osmanlı aydınlarını ayrı bir dünya ve yönetim anlayışına götürmüştü.” İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul, 1995, s. 235.

⁴ II. Abdülhamid döneminin ideolojik bir bakışa kurban edildiği hakkında bir tahlil için bkz. Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji. II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 17-26.

İttihad ve Terakki Cemiyeti ile mensupları, Osmanlı Devleti'nin akıbetinde ve Cumhuriyet'in kurulmasında hayati bir rol oynamıştır.⁵ Hakkında yapılan onca ciddi çalışmaya⁶ rağmen İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin mahiyetinin tam olarak ortaya konulduğu ve anlaşıldığı söylenemez. Meselâ İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin liberal fikirler doğrultusunda, Fransız ve İngiliz parlamenter rejiminden etkilendiği ve Osmanlı Devleti'nde de benzer bir anayasal sistemi işler hâle getirmeyi hedefledikleri bilinir. Ayrıca, II. Abdülhamid'in 1909'da tahttan indirilmesinden itibaren, 1918 yılına kadar kademeli olarak devlet mekanizmasında güçlerini artırdıkları bu dönemde, Almanya ile kurulan yakın ilişkilerden bahsedilir. Buna rağmen İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Fransızlarla, İngilizlerle ve Almanlarla ilişkilerini ayrıntılı olarak ele alan müstakil bir çalışma maalesef henüz yoktur.⁷ İşte bu çalışmada, bu eksikliğe ufak dahi olsa bir katkı olarak, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin II. Abdülhamid ile olan ilişkileri bağlamında, Almanya'ya yaklaşımları ve ilişkileri, Cemiyet'in 1898'de Alman İmparatoru II. Wilhelm'e (1888-1918) sundukları bir mektup çerçevesinde ele alınacaktır.

İttihad ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamid ve Büyük Devletler

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin II. Abdülhamid ve Büyük Devletlerle olan ilişkileri burada ayrıntılarıyla ele alınmayacaktır. Buna zaten bu makalenin hacmi de müsait değildir. Fakat söz konusu mektubun yazarları ve yazıldığı ortamı anlayabilmek adına bazı noktalar dikkate sunulmaya çalışılacaktır.

19. yüzyılda dünyada neredeyse Avrupa'nın sömürgeci altında olmayan yer kalmamıştı. Osmanlı Devleti, Çin ve İran gibi bağımsız ülkeler de, sömürgeci devletlerin üzerinde çok ciddi bir çatışmayı göze almadan paylaşımında anlaşamadıkları için bağımsızlıklarını koruyor gibi görünüyorlardı. Bu sömürge

⁵ Bu konuda aydınlatıcı bir çalışma için bk. Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, Çev. Nüzhet Salihoglu, Bağlam Yayınları, Ankara, 1987.

⁶ E. E. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*, Çev. Nuran Yavuz, Sander Yayınları, İstanbul, 1982; Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, İstanbul, 1983; M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak 'Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti' ve 'Jön Türklük'*, Cilt I (1889-1902), İletişim Yayınları, İstanbul, Tarihsiz; Tarek Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul, 1984; Feriz Ahmad, *İttihad ve Terakki 1908-1914*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986; Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Cedit Neşriyat, Ankara, 1992; Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihad Terakki*, İmge Yayınları, Ankara, 1998; Mustafa Gencer, *Jön Türk Modernizmi ve 'Alman Rubu'*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

⁷ Bu konudaki düşüncemi teyit eden Doç. Dr. Mustafa Gencer'e teşekkür ederim.

yarışının tartışmasız lideri İngiltere idi. İngiltere'ye yüzyılın sonunda, hem birliğini geç sağlamış, hem de birliğini sağladıktan sonra kabına sığamamış bir rakip belirdi: Almanya. Almanya'nın yükselmesi İngiltere'yi git gide rahatsız edecek bir gelişmeydi.⁸ İşte kimsenin cesaret edemediği paylaşım savaşının ortamını Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in bir diplomasi ustası olan Şansölyesi Bismarck'ı devre dışı bırakarak izlediği dünya siyaseti (*Weltpolitik*)⁹ hazırladı.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda, özellikle askerî alanda, Avrupa'nın gerisinde kaldığının bilinciyle reform programları ilân ediyor ve netice almak için gayret gösteriyordu. Yeni bir şey geldiğinde, eskiyi rahatsız etmesi ve bunun sonucunda iktidar mücadelesini doğurması kaçınılmazdı. İşte böyle bir mücadelenin sonucunda Sultan Abdülaziz tahttan indirilmiş ve yerine düşünülen V. Murad'ın da gelişmelerin etkisiyle aklı dengesini yitirmesi sonucu taht, Şehzade Abdülhamid'e teklif edilmişti. Fakat II. Abdülhamid'in üzerinde, tahttan indirilen amcası Abdülaziz'in, bugün bile tartışma konusu olan ölümü ve hemen arkasından cereyan eden, V. Murad'ı tekrar tahta çıkarmak için düzenlenmiş, "Ali Suâvî Vakası" (1878) çok olumsuz etkiler bıraktı. Kendini güvende hissetmeyen padişah Yıldız Sarayı'na çekilerek, gün geçtikçe daha sıkı tedbirlerle ülkeyi buradan yönetmeye başladı. İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerindeki plânları, ki 1878'de Kıbrıs'a, 1882'de de Mısır'a bir yolunu bularak yerleşmişti, dış politikada da II. Abdülhamid'in İngiltere'ye karşı daha ihtiyatlı yaklaşmasına neden oldu. Tam da Osmanlı Devleti'nde parlamenter rejimi tekrar hayata geçirmek için İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin organize olduğu bu dönemde padişah, uluslararası arenada, Avrupa'nın Rusya ile birlikte en otokrat devleti olan Almanya'nın desteğini yanında buldu. Çünkü "Şark Meselesi"ne "Bir Pomeranyalı askerinin kemiği kadar bile değer vermeyen" Almanya Şansölyesi Bismarck 1890'da istifa etmek zorunda kalmış ve "Güneşin altında kendine bir yer arayan" yeni Şansölye Bülow ve II. Wilhem, *Weltpolitik* için Osmanlı topraklarındaki nüfuzlarını artırmak istemişlerdi. İşte bu sırada İttihad ve Terakki, bir cemiyet olma yolunun henüz başındaydı.

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin temellerinin Mayıs 1889'da Askerî Tıbbiye öğrencileri olan İshak Sükutî, Mehmed Reşid, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Hüseyinzâde Ali tarafından atıldığı bilinen bir gerçektir.¹⁰ Mülkiyelilerin de

⁸ Akşin, *age.*, s.17-18.

⁹ *Weltpolitik* hakkında bkz. H. Bayram Soy, "II. Wilhelm, *Weltpolitik* ve II. Abdülhamid", *Türkler*, Ed. Hasan Celal Güzel vd., Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 25-33.

¹⁰ İbrahim Temo hatıralarında bu kuruluş aşamasını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Bk. *İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul, 2000, s. 13-18.

önemli katkı sağladığı bu Cemiyet ve faaliyetleri Osmanlı Devleti için yeni bir oluşum değildi. Bilakis, Genç Osmanlılarla¹¹ başlayan fikir hareketlerinin bir halkası niteliğindeydi.¹² O dönemde Avrupa'da hâkim olan fikir hareketlerinin etkisinde kalmışlardı. Zaten Cemiyet'in önde gelenleri arasındaki fikir ayrılıkları da, Avrupa'dan ithal edilen farklı düşünce hareketlerinin Osmanlı toplumuna nasıl adapte edileceğine dair tartışmalardan kaynaklanıyordu.¹³ Bazı düşünce ayrılıklarına rağmen Cemiyet'te liberal Avrupa kurumlarının biçimsel olarak Osmanlı Devleti'ne aktarılması durumunda, güçlü ve modern bir devletin kendiliğinden doğacağına dair inanç çok yaygındı.¹⁴ İttihad ve Terakki Cemiyeti'ndeki bütün fikir ayrılıklarına rağmen, temel hedef 1878'de tatil edilen parlamentoyu yeniden açmak ve 1876 Anayasası'na işlerlik kazandırmaktı. Eğer Sultan II. Abdülhamid bu hedeflere engel olacaksa, padişah da tahttan indirilecekti. Nitekim Temmuz 1908'de başka çıkar yol görmediği için İkinci Meşrutiyeti ilân eden Padişaha güvenmeyen Cemiyet, 1909'da onu tahttan indirmekten de geri durmadı.

İttihad ve Terakki Cemiyeti hedeflerine Temmuz 1908'de ulaştığında bir gerçekle yüz yüze geldi; bir devrim yapma yetenekleri vardı ve bunu ispatlamışlardı, fakat bir imparatorluk nasıl yönetilirdi? Bu konuda tecrübeli oldukları söylenemezdi. Bu sebepten 1913 yılına kadar kurulan kabinelere sadece bir iki bakan vermekle yetindiler ve ülkeyi yönetmeye kendilerini hazır hissedene kadar beklediler. 1913'te yönetimi tamamen ellerine aldıklarında ise bu defa, Balkan Savaşları'na rağmen Avrupa'da, artık savaşların bittiğine ve oluşan huzur ortamının bozulamayacağına dair iyimser düşüncenin gün geçtikçe güçlendiği bir dönemde¹⁵ patlak veren Birinci Dünya Savaşı onlara hayal ettikleri düzeni kurmada engel oldu. Fakat bütün iyi niyetlerine rağmen ortada bir gerçek var ki, Tunaya'nın da belirttiği gibi, "...Jön Türkler bir istibdat idaresini yıkmaya muvaffak olmuş bir hareketin mensuplarıdır. Fakat tecrübelerindeki azlık ve memleketin esiri bulunduğu şartlar içinde, içlerinden

¹¹ Genç Osmanlılar Fransız İhtilâli ve Tanzimat reformlarının etkisiyle 1865 yılında ortaya çıkmış ve Osmanlı Devleti'nde anayasal ve parlamenter sistemin gelişmesi için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Önde gelenleri arasında Namık Kemal, Ziyâ Paşa ve Ali Suavî sayılabilir.

¹² Ali Birinci, "İttihat ve Terakki Cemiyeti Kuruluşu ve İlk Nizamnâmesi", *Tarih Yolunda*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2001, s. 53.

¹³ Tank Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, Cilt I, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 105-106.

¹⁴ Ramsaur, *age.*, s. 20-21.

¹⁵ Bu düşüncenin hâkim olduğu dönemin çok aydınlatıcı bir tasviri için bkz. Stefan Zweig, *Düünün Dünyası. Bir Avrupalının Anıları*, Çev. Burhan Arpad, Can Yayınları, İstanbul, 2000.

bazıları eskisinden daha acı bir istibdadın kurucuları olmak durumundan kaçınmamışlardır.”¹⁶

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin yayımları ve nizamnâmelerinden hareketle onların hedefleri hakkında birçok şey söylenebilir ve söylenmiştir de. Fakat özetle, temel amaçlarının İmparatorluğun bekasını korumak ve bunun için de tatil edilen Meclis-i Mebusan'ı yeniden açarak, 1876 Anayasası'na tekrar işlerlik kazandırmak olduğu açıktır.¹⁷ Bu hedefleri gerçekleştirirken veya gerçekleştirdikten sonra, eğer Padişah bu amaçları bakımından bir engel olarak görülürse, tahttan indirilecekti. Nitekim Cemiyet'in önde gelenlerinden Ahmed Rıza (1859-1933)¹⁸, 1894'te Londra'da yayımladığı lâyhalarında Sultan Abdülhamid'i uyatarak, uyguladığı istibdat yönetiminin bir devrime neden olacağını söylüyordu. Bunu önlemenin tek yolu, uygulanan siyasetin değiştirilmesiydi. Ahmed Rıza'ya göre halkın istediği şey, haklarını çiğnemeyen, varlıklarını memurların keyfi yönetimine ezdirmeyen bir idarenin kurulmasıydı. Kanun-ı Esasî'yi yeniden uygulamaya koyarak böyle bir idare sağlanabilirdi.¹⁹ Bu bağlamda, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin hedeflerinden olan, Meşrutiyeti tekrar ilân ettirmek, anayasaya işlerlik kazandırmak, zaman zaman yayımlarında da açıkça dile getirildiği gibi, gerektiğinde II. Abdülhamid'i tahttan indirmek belirgindi, fakat bundan sonrası meçhûldü. Cemiyet'in yurt dışındaki merkezlerinde de zaten bir fikir birliği yoktu.²⁰ Ayrıca geleceğe yönelik bir programlarının olmadığı da ortadaydı. Bu durumu İttihad ve Terakki

¹⁶ Tunaya, *age.*, s. 107.

¹⁷ Bk. Kemal H. Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması*, Çev. Şiar Yalçın, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 656; Ayrıca bkz. Tunaya, *age.*, s. 92-94.

¹⁸ Devlet memuru. Bursa'da Maarif Müdürlüğü yapmıştır. II. Abdülhamid idaresine karşı muhalefette bulunurken 1889'da Paris'e kaçmak zorunda kaldı. Burada *Meşveret*'i çıkararak yurt dışındaki Jön Türkleri örgütledi. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra 1908 ve 1912 seçimlerinde İstanbul Mebusu oldu ve Mebusan Meclisi Başkanlığı yaptı. İttihadçı arkadaşlarıyla uyuşamayınca 1912'de daha pasif bir görev olan Âyan Meclisi üyeliğine alındı. Bu görevi sırasında da İttihadçı siyaseti çeşitirenlerin başında oldu. Bk. Ahmad, *age.*, s. 287-288.

¹⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 394.

²⁰ İbrahim Temo'nun *İttihad ve Terakki Anıları*, s. 130-131; Gencer, *age.*, s. 48. Hemfikir olunan tek nokta, İmparatorluk vatandaşlarının Osmanlılaştırılması idi ve çatışma sebebi olan diğer öğelerin yanında sarsılmadan sürdürülen tek nokta olarak kaldı (1913'e kadar). Bkz. Ramsaur, *age.*, s. 41, 110-111; Tunaya, *age.*, s. 96; Gencer, *age.*, s. 40. I. Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyetten sonra dahi İttihadçı liderler yurt dışına göçerken ortak bir hareket plânı yaptıkları ve bu plân doğrultusunda faaliyet gösterdikleri söylenemez. Bk. Hasan Ünal, *İttihad ve Terakki Liderlerinin I. Dünya Savaşı Sonrası Yurt Dışı Faaliyetleri (1918-1922)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1985, s. 58.

Cemiyeti'nin kurucularından İbrahim Temo dahi vurguladığı gibi,²¹ daha sonraki gelişmeler de bunu doğrulamıştır.

Aşağıda tam tercümesi ve Almanca metni verilen mektupta da görüleceği üzere, İttihad ve Terakki Cemiyeti II. Abdülhamid'e karşı anayasanın yürürlüğe konması için yürüttüğü muhalefet hareketinde, zaman zaman İngiltere, Fransa ve Almanya gibi büyük devletlerin yardımına başvurmuştur.²² Meselâ, Cemiyet'in yayın organı Fransızca *Meşveret*'de 2 Ocak 1897'de çıkan "Sultan ve Rusya" başlıklı G. Umid imzalı başyazıda, Büyük Devletler II. Abdülhamid'e karşı zor kullanmaya çağırılmıştır.²³ 15 Kasım 1897'de ise Ahmed Rıza Bey, Fransa'daki bütün milletvekillerine bir mektup yazarak, bütün ıslahatları kapsayan kanunların yürürlüğe konulması için Fransız hükûmetini II. Abdülhamid'e baskı yapmaları konusunda cesaretlendirmelerini istemişti.²⁴ Ancak şunu vurgulamakta fayda var ki, İttihad ve Terakki Cemiyeti İngiltere ile Fransa'nın, zaman zaman II. Abdülhamid'in idaresine hücumunu, onun liberal idealler doğrultusunda bir -yönetim göstermemesinden kaynaklandığını zannediyordu. Hâlbuki bu devletleri ilgilendiren onun idare tarzından ziyade, Rusya'ya karşı durup duramayacağıydı. Fakat, 1892-1894 Fransız-Rus, 1904 İngiliz-Fransız ve 1907 İngiliz-Rus antlaşma ve ittifaklarıyla ne İngiltere'nin, ne de Fransa'nın Rusya'ya karşı bir sete ihtiyacı kalmamıştı.²⁵ Nitekim 1908'den sonraki gelişmeler söz konusu ülkeler açısından Osmanlı Devleti'nin nasıl yönetildiğinden ziyade, kendi çıkarları açısından ne vaat ettiğiyle ilgili olduklarını açıkça ortaya koydu.

İttihad ve Terakki Cemiyeti, İngiliz ve Fransız hükûmetlerini sadece reformları uygulaması için II. Abdülhamid'e baskı yapmalarını teşvik etmemiş, aynı zamanda gerektiğinde tahttan indirilmesine yardımcı olmalarını sağlamak amacıyla da her türlü çabayı göstermiştir.²⁶ Meselâ, 1895 yılının sonlarında

²¹ İbrahim Temo'nun *İttihad ve Terakki Anıları*, s. 157.

²² Şunu önemle vurgulamak gerekir ki, İngiltere ile Fransa parlamenter rejime sahip olmalarına rağmen, aynı rejimi Osmanlı Devleti'ne yakıştırmıyorlardı. Hatta bir parlamentonun kurulup çalıştırılabileceğine de inançları yoktu. Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 240. İngilizlerin bu anlamdaki görüşlerini, 1908'de Meşrutiyet'in tekrar ilân edildiği dönemde belgelere yansıyan yorumlarında da görmek mümkündür. Bkz. H. Bayram Soy, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)*, Phoenix Kitabevi, Ankara, 2004, s. 102-104. Bu tavır I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan diğer olaylarda da görülmüştür. Bkz. Ünal, *age.*, s. 30-34; 70-71.

²³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt II/4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 14-15.

²⁴ Bayur, *age.*, s. 15.

²⁵ Bu konuda bkz. Berkes, *age.*, s. 409.

²⁶ Karpat, *age.*, s. 657.

Cemiyet'in önde gelenlerinden iki kişi, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliği Üçüncü Kâatibi Max Müller ile görüşmelerinde, en acil hedeflerinin padişahı tahttan indirmek ve Kanun-i Esasi'yi ilân etmek olduğunu söyleyerek, plânladıkları bir saray darbesine destek sağlamaya çalışmışlardı.²⁷ Buna benzer girişimler Almanya nezdinde de tekrarlanmıştır. Cenevre'de faaliyet gösteren İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden bir heyet, 29 Nisan 1898'de II. Wilhelm'e başvurarak tahttan uzaklaştırılmış V. Murad'ın, "despot hükümdar" II. Abdülhamid'in elinden kurtarılmasını ve tekrar Osmanlı tahtına oturtulmasını talep etmiştir.²⁸ Fakat bu mektup, aynı bu çalışmanın konusu olan mektup gibi, aşağıda izah edilecek gerekçelerden dolayı, Alman makamları tarafından dikkate alınmamıştır.

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Büyük Devletlerle temaslarına ve gün geçtikçe yayımlarında artan muhalefet dozuna karşı bir çare bulmak amacıyla II. Abdülhamid, Serhafiye Ahmed Celaleddin Paşa'yı Avrupa'ya göndererek Cemiyet'in önde gelenleriyle anlaşma ve uzlaşma teşebbüsünde bulundu.²⁹ Yurt dışındakiler için genel af ve vaat edilen bazı görevlerin yanında Sultan Abdülhamid şunu söylüyordu: "Eğer onlar hakiki vatanperver iseler, beni kendi halime bırakırlar, istediklerinin hepsini tedricen yaparım. Aksi takdirde azameti şahaneme dokunacağından teannüd [direnme] ederim, onlar da hiçbir vakit ihraz-ı muvaffakiyet edemezler. Arada millet mahvolur. Mesuliyet de cemiyetin üzerine yükletilir."³⁰

Sultan Abdülhamid'in bu yaklaşımına Cemiyet'ten hem olumlu, hem de olumsuz tepki geldi. Ahmed Celaleddin Paşa'nın teşebbüsleri sonucunda İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Umumî Reisi olan ve Cenevre'de *Mizan* gazetesini çıkartan Murad Bey (1853-1912)³¹, kendi adına uzlaşıp dönmeye karar verdi. Bu sırada Cemiyet'in Paris Merkezi Reisi olan Ahmed Rıza Bey ve arkadaşları ise

²⁷ Hanioglu, *age.*, s. 182-183. Söz konusu görüşmenin Max Müller tarafından İngiliz Dışişleri'ne gönderilen tam metin raporu için bkz. *aynı yer*, s. 395-398.

²⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 82.

²⁹ İbrahim Temo'nun *İttihad ve Terakki Anıları*, s. 56, 125-126; Ahmed Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul, 1948, s. 72-73, 75; Ramsaur, *age.*, s. 64-66; Akşin, *a.g.e.*, s. 46-49.

³⁰ İbrahim Temo'nun *İttihad ve Terakki Anıları*, s. 126.

³¹ Gazeteci ve tarihçi. Mizancı Murad ve Dağıstanlı Murad olarak da bilinir. Tiflis'te doğdu, Rusya'da eğitim gördü. İstanbul'da Nütkiye'de hocalık, Duyun-u Umumiye'de memur olarak çalıştı. II. Abdülhamid'in idaresine muhalif hareketleri nedeniyle Kahire'ye kaçtı ve *Mizan* adlı bir gazete çıkardı. 1896'da Paris'e gitti. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Cenevre başkanlığını yaptı. 1897'de II. Abdülhamid ile anlaşarak İstanbul'a döndü ve Şura-yı Devlet üyesi oldu. 1908'den sonra İtilâfçıları destekledi. Bkz. Ahmad, *age.*, s. 283-284.

söz konusu anlaşmalara hiç ilgi göstermeyip müzakereye dahi girişmediler.³² Cemiyet'ten, ister II. Abdülhamid ile anlaşmaya sıcak baksın, isterse soğuk baksın, bu müzakereleri ve uzlaşmayı padişahın para sızdırmanın bir vesilesi olarak görenler de oldu.³³ Meselâ, 1898 yılının sonlarına kadar pazarlıkları sürdürenler olmuş, hatta bu arada anlaşma sonucunda maaşa bağlananların (Abdullah Cevdet, İshak Sükûtî ve Tunalı Hilmi Beyler) faaliyetlerinde görünür hiçbir değişiklik olmadığı saraya bildirilince, maaşları kesilmiştir. Sadece yayım faaliyetlerini durdurmuş gibi görünen Abdullah Cevdet Bey'in maaşı devam etmiştir.³⁴

II. Abdülhamid'in başlattığı bu görüşmeler, onun düşünceleri doğrultusunda olumlu sonuçlar verdi. 1897'de mutabakat sağlanınca bazı İttihad ve Terakki Cemiyeti üyelerinin muhalefetten vazgeçerek ülkeye dönmesi, Cemiyet'in Osmanlı sınırları içindeki örgütüne ciddi zarar vermiş ve geriletmişti. 1897-1899 yılları arasında sürdürülen müzakereler sürecinde İttihad ve Terakki Cemiyeti sürekli kan kaybetti.³⁵ Tam da bu dönemde Osmanlı-Alman ilişkileri siyasi yakınlaşmalar ve ticarî imtiyazlar sayesinde oldukça iyi seyrediyordu. II. Abdülhamid ile II. Wilhelm'in şahsî yakınlıkları ise daha ileri boyuttaydı. İşte bu şartlar altında İttihad ve Terakki Cemiyeti, II. Wilhelm'in Kudüs'te inşası tamamlanan Alman Protestan Kilisesi'nin (*Erlöserkirche*; Hz. İsa Kilisesi/Kurtarıcı Kilisesi) açılışı vesilesiyle plânlanan gezisinden³⁶ faydalanarak, 18-22 Ekim 1898 tarihleri arasında Alman İmparatorunun İstanbul'da bulunacağı esnada, kendisine sunulmak üzere, hedeflerine ulaşabilmek adına, onun desteğini talep eden İstanbul mahreçli bir mektup yazdı.

³² Kuran, *age.*, s. 74-75.

³³ *age.*, s. 96.

³⁴ Hanioglu, *age.*, s. 306-307.

³⁵ Ramsaur, *age.*, s. 67; Akşin, *age.*, s. 49.

³⁶ II. Wilhelm'in bu ikinci Doğu seyahati hakkında *Tarih ve Toplum* dergisinin (Kış 2007) sayısında makale yazarının bir çalışması yayımlanacaktır. Bu konuda ayrıca bkz. Jan Stefan Richter, *Die Orientreise Kaiser Wilhelms II. 1898. Eine Studie zur deutschen Aussenpolitik an der Wende zum 20. Jahrhundert*, Verlag Kovač, Hamburg, 1997; Thomas Benner, *Die Strahlen der Krone. Die Religiöse Dimension des Kaisertums unter Wilhelm II. vor dem Hintergrund der Orientreise 1898*, Tectum Verlag, Marburg, 2001.

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Kayser II. Wilhelm'e Sundukları Mektup³⁷

İstanbul, 11 Ekim 1898

Majesteleri II. Wilhelm

Almanya İmparatoru ve Prusya Kralı

Âlicenap, Kudretli, Lütufkâr İmparator-Kral ve Efendi!

İmparator Majestelerinizin azametli cüluslarından bu yana Osmanlı Devleti'ne gösterilmiş olan yakınlık, bizleri, Majestelerine bu hakir arzuhâli mutiyane arz etmeğe cesaretlendiriyor.

Majestelerinizin hükümdarımızla sürdürdükleri memnuniyet verici ilişkiler, biz Osmanlılarda tarifsiz bir sevinç oluşturmaktadır.

Bugün, eğer Emperyal teveccühlerine yönelmeğe cesaret ediyorsak, bu, iki önemli sebepten kaynaklanıyor. Birincisi, bizimle ilgili Majestelerinize maalesef yanlış aksettirilmiş bir bilgiyi düzeltmek ve ikinci olarak da, milyonlarca mutsuz insanın selâmeti için Majestelerinizin merhametlerini istirham etmek.

Avrupa'da "Genç Türkiye" olarak bilinen cemiyetimizin nihâî hedefi, Osmanlı halkı ve onun hanedanının, tabii yetenekleri doğrultusunda ilerlemenin ve mükemmelleşmenin yasalarına³⁸ göre gelişmelerini ve kültürün bereket ve nimetlerine ortak olmalarını şimdiye kadar engellemiş olan, zararlı ve uğursuz sebepleri bertaraf etmektir.³⁹

³⁷ *Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PAA-AA), Bonn [Berlin], R13176, 11 Oktober 1898.* Bu mektubun Almancadan çevirisini kontrol eden Doç. Dr. Gümeç Karamuk'a müteşekkirim.

³⁸ Dönemin yaygın ve kabul gören bir akımı olan Pozitivizm ve kurucusu Auguste Comte'un (1798-1857) Cemiyet üyeleri, özellikle Ahmed Rıza, üzerindeki etkisi malumdur. Bu sebepten, bahsedilen yasaların Comte'un insan zihni, insan düşüncesi, bilim ve toplum için öngördüğü "üç evre yasası"ndan mülhem olma ihtimali kuvvetlidir. Bu evreler teolojik, metafizik ve pozitif evredir. Pozitif evreye, ancak pozitif bilimin tek başına insan bilgisinin tümünü meydana getirdiğine inandığı zaman ulaşılabilir. Bk. Ahmet Cevizci, "Üç Evre Yasası", *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 1676.

³⁹ Bu mektupta geçen bazı ifadeler adeta İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ilk nizamnamesindeki bazı maddelerin tercümesidir. Meselâ buradaki paragraf söz konusu nizamnamenin 1. maddesini çağrıştırmaktadır: "Hükümet-i haziranın adalet, musavat, hürriyet gibi hukuk-u beşeriyeyi ihlâl eden ve bütün Osmanlıları terakkiden men ile vatani ecnebinin yed-i tasallut ve iğtisabına düşüren usûl-ü idaresini ıslah ve vatandaşlarımızı ikaz maksadıyla kadın ve

Biz şark cemiyetlerinin kendilerine has töre ve özelliklerini göz ardı etmiyoruz. Milletimizi tekrar güçlü ve mesut kılmanın en etkili yolunun, Hükümdarımızla uyumlu bir işbirliği olduğunun bilincindeyiz. Bu sebepten siyasî programımızı bu tarihi gerekliliğe intibak ettiriyoruz.

Buradan hareketle, Majesteleri, Hükümdarımızın, cemiyetimizin anarşist eğilimlere tevessül ettiğine dair ithamının temeli olamaz. Aksine biz Hükümdarımıza ve İmparatorluk hanedanına sadece muhabbet ve hürmet besliyoruz.⁴⁰

Eğer yayımlarımız zaman zaman keskin bir dil içeriyorsa, anavatanlarını kan içinde ve milletlerini zincir altında gören bu çaresiz vatanseverler mazur görülsün ve yine buna, sanki yaralı bir askerin feryadıymış gibi, müsamahakâr bir gözle bakılsın.

Bu kemter arzuhâlin amacı, Hükümdarımızla yakında gerçekleşecek görüşmelerinde Majestelerinizden, Padişahınızın takip ettiği siyasetin tehlikelerine dikkatini çekmek ve müminlerin Hükümdarına lütfkâr biçimde yararlı tavsiyelerde bulunmalarını, tüm Osmanlı milleti adına hürmetle istirham etmektir.

Biz sevinçli bir ümitle, Majestelerinizin bu lütfkâr tavsiyelerinin bedbaht halkımızın hayrına olacağını ve bunu görmenin, Majestelerinizin asil yüreğinde büyük bir tatmin hâsil edeceğini ümit ediyoruz.

erkek bilcümle Osmanlılardan mürekkep Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti teşekkül etmiştir.” Birinci, “...İlk Nizamnamesi”, s. 54. Ayrıca burada da “...ilerlemenin yegâne aracının empirik bilimin yöntemleriyle şekillenmiş akıl olduğuna” inanan, “bilimin gelişiminin insana ve topluma kendini sınırsızca geliştirme ve kendisi için her bakımdan tatmin edici bir çevre yaratma imkânı sağladığını” düşünen ve “az sayıda insanın veya bazı seçkinlerin soğukkanlı davranıp doğru kararlara varmada bilimsel verileri, uygun eylem tarzlarını belirlemede bilimsel yöntemi kullanmaya muktedir olduğunu” ileri sürerek, “toplumu bu seçkinlerin yönetmesini sağlamak ve sosyal problemlerle gereği gibi baş edebilmeleri, insanları ve toplumu ıslah edebilmeleri için ihtiyaç duydukları bilimsel bilgiyi hizmetlerine sunma”yı teklif eden Comte’un etkisi görülebilmektedir. Alıntılar için bkz. Ahmet Cevizci, “Auguste Comte”, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 385. İttihadçuların kendilerini bu seçkin zümreden saydıklarından da şüphe edilemez.

⁴⁰ Hanedan hakkında İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin ilk nizamnamesinde 4. maddede şöyle denilmektedir: “Cemiyet nazarında sülâle-i necibe-i Osmanîye’nin makam-ı saltanat ve hilâfette bekası mültezimidir. Ancak şer’ ve nizâma mugayir harekatta buldukları ve usûl-ü meşvereti kabul ve hukuk-u medenîyeyi himaye etmedikleri halde haklarında şer’an ve kanunen lâzım gelen muamele icra edilecektir.” Birinci, “İttihad ve Terakki’nin Kuruluşu ve İlk Nizamnamesi”, s. 54-55. Ayrıca, yine İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin yayımladığı ilk risale (tahminen 1895 ortaları) olan *Vatan Tehlikede*’de hanedan hakkında şu ifadeler vardır: “Memleket bir çiftlik, Padişah o çiftliğin sahibi, biz onun esirleri değiliz. Bizim hanedan-ı Osmanî’ye hürmet ve riayetimiz vardır. Fakat, Padişah da o hürmet ve riayete istihkakını, milletini -ama öyle kulu, kölesi gibi telâkki edilen milletini değil- hemşehrileri, vatandaşları olan milletini adalet, hakkaniyetle idare ederek ispat etmelidir.” Ali Birinci, “İttihad ve Terakki’nin İlk Risalesi: <Vatan Tehlikede>”, *Tarih Yolunda*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2001, s. 112.

Majesteleri tenezzül buyurup bu cüretimizi en lütufkâr biçimde bağışlasınlar ve en derin hürmetlerimizin samimi ifadesini kabul etme teveccühünde bulunsunlar.

Değerlendirme

Bu mektup Alman Dışişleri Bakanlığı evrakı arasında olduğuna göre, ilgili ellere ulaştığı açıktır. Fakat bu mektuba ne cevap verildiği meçhûldür. II. Abdülhamid ile ilişkilerini bozmak istemeyen Almanların bu mektubu ciddiye almadıkları ihtimâli çok yüksektir. Dönemin şartları düşünüldüğünde, olumlu bir cevap verilme ihtimâli zaten zayıftı. Çünkü II. Wilhelm'in 1898'deki ikinci Doğu ziyaretinden sonra Osmanlı-Alman ilişkileri daha yakınlaştığı gibi, Almanlara öcekilere ek imtiyazlar da verildi.⁴¹ Bu siyasî ve iktisadî çıkar uyuşmasında, Kayserin hükûmet muhalifi bir grubu, en azından Osmanlı Devleti'ndeki Alman çıkarlarının azamî fayda sağladığı bu dönemde, muhatap alması elbette beklenemezdi.

Mektubun sunulduğu dönemde İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelenlerinden İshak Sükûti'nin Cenevre'den verdiği talimatlarla Cemiyet'in Berlin şubelerini oluşturma çalışmaları da başlamıştı. Önemli sayıda Osmanlı talebesi bulunan ve Almanlarla ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacak bir merkezde şubelerinin bulunması faydalı görülmüştü. Fakat zamanlaması kötüydü. Kayserin ikinci Doğu ziyareti sırasında Şam'da⁴² yaptığı bir konuşmada, kendisini Padişahın ve "300 milyon Müslüman'ın dostu" ilân ettiği bir dönemde, elbette Cemiyet'in Almanlardan destek sağlayabileceği düşünülmemeliydi.⁴³

Bizi böyle düşünmeye sevk eden başka deliller de vardır. 1897 Yunan Savaşı'nın kazanılması ve Alman İmparatorunun 1898'deki ikinci Doğu seyahatinde desteğini almasıyla⁴⁴ II. Abdülhamid, hem içerideki itibarını artırmış, hem de Avrupa'da, özellikle Almanya nezdinde, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne karşı diplomatik taarruza geçmişti. Almanya da, padişahı bu girişiminde hayal kırıklığına uğratmadı. Mesela, Cemiyet'in faal olduğu ülkelerden biri olan İsviçre'de Almanya'nın diplomatik baskısı sonucu, yetkili makamlar Cenevre'deki İttihad ve Terakki Cemiyeti üyelerine fazlasıyla zorluk

⁴¹ Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nijfızu*, s. 94-101; Soy, *age.*, 160-168.

⁴² Hanioglu, schven bu konuşmanın Kudüs'te yapıldığını yazmaktadır. Bkz. Hanioglu, *age.*, s. 308.

⁴³ *age.*, s. 308.

⁴⁴ Kuran, söz konusu iki etken sebebiyle Abdülhamid'in tahakkümünün arttığını belirtmektedir. Bkz. *age.*, s. 89. Ayrıca bkz. Akşin, *age.*, s. 46.

çıkardılar.⁴⁵ Bu diplomatik atağa Cemiyet de, II. Wilhelm'e mektup yazmak suretiyle girişimde bulunarak ve Almanya'nın Doğu'daki siyasetini eleştiren makaleleri yaygınlaştırarak karşılık verdi.⁴⁶ Bu tür karşı atakların İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin lehine bir gelişme sağladığına dair elimizde bir delil yoktur.

1908 öncesi II. Abdülhamid ve onun çevresine muhalif bir cemiyet olarak faaliyet gösteren İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin, 1876 Anayasası'na işlerlik kazandırmak ve gerekiyorsa bunun için II. Abdülhamid'i tahttan indirmek hâricinde, belli bir siyasî programının olmadığı bilinmektedir. Cemiyet üyeleri, kendi aralarında dahi ortak bir hareket tarzında anlaşamamaktaydılar. Nitekim bu çalışmanın konusu olan mektuptan yola çıkarak liberal, meşrutiyet taraftarı olduğunu yayımlarıyla ortaya koyan ve parlamenter sisteme sahip oldukları için İngiltere ile Fransa'ya sempati besleyen İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin, o dönem Avrupası'nın Rusya ile birlikte en otokrat devleti olan Almanya'dan ve onun 1862'den itibaren Şansölye olarak bütün ipleri elinde tutan Bismarck'ı dahi devre dışı bırakmış⁴⁷ imparatorundan, liberal ideallerini hayata geçirebilmek için yardım istiyor olması çelişkili bir durum arz etmektedir. Bu ilişkiler ağının ve çelişkinin, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin söz konusu büyük devletlerle münasebetlerini ele alan müstakil ve geniş çalışmalarla daha iyi anlaşılabilceği aşikârdır.

Kaynaklar

- AHMAD, Feroz (1986). *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Çev. Nuran YAVUZ, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- AKŞİN, Sina (1998). *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İmge Yayınları, Ankara.
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1983). *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt II/4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- BENNER, Thomas (2001). *Die Strahlen der Krone. Die Religiöse Dimension des Kaisertums unter Wilhelm II. vor dem Hintergrund der Orientreise 1898*, Tectum Verlag, Marburg.
- BERKES, Niyazi (2005). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet KUYAŞ, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BİRİNCİ, Ali (2001). İttihat ve Terakki Cemiyeti Kuruluşu ve İlk Nizamnâmesi, *Tarih Yolunda*, Dergah Yayınları, İstanbul, 45-62.
- BİRİNCİ, Ali (2001). İttihat ve Terakki'nin İlk Risâlesi: <Vatan Tehlikede>, *Tarih Yolunda*, Dergah Yayınları, İstanbul, 110-116.
- CEVİZCİ, Ahmet (2005). Üç Evre Yasası, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

⁴⁵ Hanioğlu, *age.*, s. 310-311, 347-348, 383.

⁴⁶ *age.*, s. 315.

⁴⁷ İmparator II. Wilhelm ile Şansölye Bismarck, özellikle dış politika konularında anlaşamayınca 1890'da Bismarck'a istifadan başka çıkar yol kalmamıştı.

- CEVİZCİ, Ahmet (2005). Auguste Comte, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- DERİNGİL, Selim (2002). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji. II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalı GÜVEN, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- GENCER, Mustafa (2003). *Jön Türk Modernizmi ve 'Alman Ruhu'*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak 'Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti' ve Jön Türklük*, Cilt I (1889-1902), İletişim Yayınları, İstanbul.
- İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları* (2000). Arba Yayınları, İstanbul.
- KARPAT, Kemal H. (2004). *İslâm'ın Siyasallaşması*, Çev. Şiar YALÇIN, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KURAN, Ahmed Bedevi (1948). *İnkılâp Taribimiz ve İttihad ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber (1995). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber (1998). Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA-AA), Bonn [Berlin]*, R13176, 11 Oktober 1898.
- RAMSAUR, E. E. (1982). *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*, Çev. Nuran YAVUZ, Sander Yayınları, İstanbul.
- RICHTER, Jan Stefan (1997). *Die Orientreise Kaiser Wilhelms II. 1898. Eine Studie zur deutschen Aussenpolitik an der Wende zum 20. Jahrhundert*, Verlag Kovač, Hamburg.
- SOY, H. Bayram (2004). *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfus Mücadelesi (1890-1914)*, Phoenix Kitabevi, Ankara.
- SOY, H. Bayram (2002). II. Wilhelm, *Weltpolitik* ve II. Abdülhamid", *Türkler*, Ed. Hasan Celal GÜZEL vd., Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 25-33.
- TUNAYA, Tanık Zafer (2001). *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, Cilt I, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ÜNAL, Hasan (1985). *İttihad ve Terakki Liderlerinin I. Dünya Savaşı Sonrası Yurt Dışı Faaliyetleri (1918-1922)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ZWEIG, Stefan (2000). *Dünyanın Dünyası. Bir Avrupalının Anıları*, Çev. Burhan ARPAD, Can Yayınları, İstanbul.

EK: İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Kayser II. Wilhelm'e Sundukları Mektup

Almanca Metin

Konstantinopel, 11 Oktober 1898

Seine [Ihre] Majestät Wilhelm II

Kaiser von Deutschland und König von Preußen

Allerdurchlauchtigster, Grossmächtigster, Allergnädigster

Kaiser-König und Herr!

Die Sympathiebeziehungen, welche seit der glorreichen Thronbesteigung Eurer Kaiserlichen Majestät dem Ottomanischen Sultanat erwiesen worden sind, ermutigen uns, die vorliegende, unterthänigste Bittschrift Eurer Majestät ganz gehorsamst zu unterbreiten.

Die erfreuliche Wahrnehmung der Freundschaftlichen Beziehungen Eurer Majestät zu unserem Monarchen, erfüllen uns Ottomanen mit unaussprechlichem Jubel.

Wenn wir es heute wagen, uns an die Kaiserliche Huld zu wenden, so geschieht dies aus zwei wichtigen Gründen. Wir wollen erstens eine uns betreffende Wahrheit, die man leider bei Eurer Majestät entstellt hat, wieder berichtigen und zweitens, für das Heil von Millionen Unglücklicher Eurer Kaiserliches Mitleid flehentlichst anrufen.

Das Endziel unseres in Europa unter Bezeichnung (Die Jungtürkei) bekannten Komitees ist darauf gerichtet, die schädlichen und unheilvollen Ursachen zu beseitigen, welche das ottomanische Volk und dessen Dynastie bis jetzt verhindert haben, sich unter dem Gesetze des Fortschrittes und der Vervollkommnung, ihren natürlichen Anlagen nach, zu entwickeln und dieselben an den Segnungen und Wohlthaten der Kultur theilhaftig werden zu lassen.

Wir lassen die eigenartigen Sitten und Eigenschaften orientalischer Völker nicht ausser Acht. Wir wissen, dass das wirksamste Mittel, unsere Nation wieder stark und glücklich zu machen, in einem harmonischen Zusammenwirken mit unserem Monarchen verkörpert ist. Deswegen passen wir unser politisches Programm dieser historischen Notwendigkeit an.

Es geht daran [daraus] hervor, Majestät, dass der Vorwurf unseres Monarchen, wonach unser Komitee anarchistische Tendenzen verfolgen soll, nicht stichhaltig sein kann, dass wir im Gegentheil für unseren

Monarchen, sowie für das Kaiserliche Herrscherhaus nur Liebe und Ehrerbietung hegen.

Wenn unsere Veröffentlichungen zeitweise gewisse Schärfe der Sprache enthalten, so möchte man dies armen Patrioten verzeihen, welche ihr Vaterland bluten und ihre Nation in Ketten sehen und dieselbe als die Klage eines verwundeten Soldaten mit nachsichtigen Augen betrachten.

Der Zweck dieser unterthänigsten Bittschrift ist, Eure Majestät im Namen der gesamten ottomanischen Nation ehrerbietigst anzuflehen, bei der bevorstehenden Zusammenkunft mit unserem Monarchen, den Sultan auf die Gefährlichkeit Seiner Politik aufmerksam zu machen und dem Beherrscher der Gläubigen nützliche Ratschläge allergnädigst zu erteilen.

Wir erwarten mit froher Zuversicht, dass diese gnädigen Ratschläge Eurer Majestät unserem unglücklichen Volke zum Segen, und die Wahrnehmung darüber dem edlen Herzen Eurer Majestät zur grossen Genugtuung gereichen werden.

Geruhen Eure Majestät das Wagnis unseres Begonnens allergnädigst zu verzeihen und den aufrichtigen Ausdruck unserer tiefsten Ehrerbietung huldvollst entgegenzunehmen.